L'OUI-DIRE ET LA NEOLEGENDE

Adrian SĂMĂRESCU
Universitatea din Piteşti

Résumé: *La légende représente l'une des catégories folkloriques qui, par l'entrée dans l'atmosphère de la mentalité de type citadin, n'a pas perdu ses particularités structurelles mais elle les a seulement adaptées du point de vue fonctionnel. Pour ce nouveau cadre de manifestation, nous proposons le terme de „néo-légende".*
Mots-clés : *légende, folklore, mentalité*

A considera legenda modernă (urbană, contemporană) sau bancul drept specii folclorice nu mai reprezintă de mult un moft. Categoriile "clasice" s-au restructurat, au suferit profunde mutaţii funcţionale, unele chiar au dispărut, pentru ca altele să le ia locul. *Folclorul nu e imuabil, el are caracter istoric* (Amzulescu); el trebuie să ia forma spaţiului şi timpului pe care le "ocupă". E o tehnică a adaptării care îl face să fie la modă sau să cadă în desuetudine.

Cum a reuşit legenda să predea ştafeta peste secole ? Denominaţia propusă pentru dimensiunea diacronică - **protolegenda, legenda, neolegenda** - dincolo de raţiunile metodologice, constituie şi o dovadă că, deşi supusă evanescenţei, legenda nu şi-a încetat niciodată existenţa. „Supravieţuirea" nu s-a datorat faptului că o anumită temă ar fi traversat istoria de la un capăt la altul; *formarea legendelor nu este un fenomen al trecutului; legendele se nasc în fiecare clipă* [A. Van Gennep, *Formarea legendelor*, Iaşi, Polirom, 1997: 183].

În parametrii folclorului contemporan, legenda e o formă a epicii populare în proză, o povestire (*story, récit*) despre o întâmplare recentă, purtând amprenta autenticităţii. Face trimitere deci la un referent din imediata apropiere a momentului zicerii ("întâmplare recentă"), distanţa relativ mică dintre contextul genetic şi contextul locuţionar fiind o caracteristică a textelor folclorice contemporane. Unele produse în cod oral permit chiar măsurarea riguroasă a ecartului cronologic dintre eveniment şi transpunerea acestuia în text.

Atributele legendei îşi găsesc lesne justificarea: pe criterii temporale vorbim de legenda contemporană; raportat la spaţiul în care se propagă - legenda urbană; prin opoziţie cu legenda clasică - legenda modernă (Helmut Fisher le numeşte legende ale cotidianului). S-au conturat aşadar câteva perechi, pe baza cărora putem identifica trăsăturile noului discurs legendar, dar şi ale contextului care le generează.

Imitaţia (sau contra-imitaţia) constituia *dispoziţia mentală* a legendei "clasice"; pentru legenda actuală ea nu mai e funcţională. André Jolles urmăreşte procesul restructurării acestui mecanism, punând faţă în faţă sfinţii - ca reprezentanţi ai "aripii conservatoare" şi sportivii - ca reprezentanţi ai "noului val". Sfinţii săvârşeau minuni, mărturia acelui act supranatural dând naştere cultului sfântului respectiv; sportivii stabilesc recorduri atestate prin premii şi trofee. Sfinţii erau imitaţi pentru că atunci sacrul era o valoare ordonatoare supremă; acum, sportivii sunt transformaţi în idoli, sunt "mitizaţi" (s-a produs în contemporaneitate o re-amestecare a noţiunilor mit şi legendă).

Avansarea în grad (trecerea persoanei atestate istoric la rangul de personalitate) e deja o procedură generalizată la nivelul legendei moderne; Hagi, Miron Cozma, Ogică

BDD-A5544 © 2007 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:09 UTC)

reprezintă trei tipuri "legendare" - al învingătorului, al justițiarului, al căutătorului de comori. Procesul de "legendarizare" a fost grăbit de aportul mijloacelor de comunicare în masă, fără de care ecoul actelor lor nu s-ar fi propagat pe spații largi atât de rapid (se vorbeşte de o adevărată psihologie a comunicării în masă).

Rolul jucat de mass-media în difuzarea legendelor, dar şi în crearea lor, trimite la o altă particularitate a producțiilor folclorice moderne, şi anume, trecerea foarte rapidă din oralitate în scripturalitate. Rubricile de "fapt divers" se constituie adesea în nuclee legendare; unele rămân la stadiul de "informație", cele mai multe însă primesc diferite ingrediente prin colportare succesivă. Cu cât evenimentul sau persoana la care face referire "ştirea" sunt mai cunoscute, cu atât adaosul folcloric este mai bogat.

În cazul legendei contemporane, "gestația" textului folcloric e practic anulată, multe povestiri - ce au *in nuce* un început de structură - născându-se "spontan". La fel, cenzura exercitată de colectivitate este neutralizată. Povestitorul poate aborda orice subiect, chiar şi teme care erau altădată tabu, fără să mai respecte canoanele tradiției şi fără să se mai teamă de "represalii". În cazul în care narațiunea lui nu se înscrie în orizontul de aşteptare al receptorului, are posibilitatea să se retragă pe poziția intermediarului (povestitor-colportor) sau să născocească alte subiecte folosindu-se de modelele preexistente (povestitor-creator).

Nu lipsită de interes este relația dintre **legendă** şi **zvon** ("Omul de astăzi poate fi la fel de credul ca şi omul Evului Mediu", spunea Neil Postmann). Definim zvonistica drept "*ceva* auzit de la *cineva* şi dat mai departe ca *altceva*"; cu o altă formulare, zvonul e rația zilnică a legendei, iar legenda e postludiul zvonului. Legătura osmotică între legenda citadină şi zvon este viabilă atâta timp cât zvonul se zbate în ipotetic. Odată confirmat sau infirmat el devine minciună sau adevăr; zvonul moare, de regulă, la fel de repede precum se naşte. Cât priveşte raportarea celor două categorii la factorii spațiu şi timp, viteza de propagare a zvonului e mult mai mare decât cea a legendei, numai că spațiul de manifestare e mult mai restrâns.

Lăsând deoparte considerațiile oarecum speculative, ne vom raporta la studiile consacrate legendei contemporane. Naşterea ei ca text e urmarea unui întreg proces în care acționează trei categorii de factori: performerul, contextul cultural şi contextul situațional (locuționar). Gary Alain Fine închipuia diamantul folcloric funcționând ca o adevărată "maşină de tocat" în care intră categoriile sus-amintite, rezultatul "prelucrării" fiind conținutul narativ (textul). Caracterul compozit al materiei prime determină un text proteic, variabil (Bill Elis caracterizează legenda urbană drept *specie cameleonică*). Ea îşi schimbă rapid şi forma şi conținutul, nu de puține ori migrând spre alte categorii. Nicolae Constantinescu remarca interrelaționările dintre banc - anecdotă citadină - legendă contemporană [în R.E.F., nr. 5-6/1995, pag. 594].

Căutătorii de comori

Modul în care magia tezaurului dacic se reactivează în timp poate constitui în sine un studiu de caz. Primul care a scris despre uriaşa comoară găsită de romani în Munții Orăştiei a fost grecul Criton, medicul curant al împăratului Traian. Dio Cassius, în „Istoria romană", pomenea de 165.000 kg de aur şi mai mult decât dublul acestei cantități de argint. Multă vreme, blestemul comorii i-a ținut la distanță pe căutători. Se zice că, înainte de a muri, Decebal a rostit un aprig blestem, prin care cei care vor dezvălui străinilor ascunzătorile comorilor vor fi pedepsiți de Zamolxe, iar cei care le vor găsi, nu se vor putea bucura de ele.

Pe măsura trecerii anilor, oamenii şi-au mai învins teama mitologică şi au cedat ispitei de a căuta. Pe la 1500, în Țara Hațegului nu se mai ştia aproape nimic

BDD-A5544 © 2007 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:09 UTC)

despre cele petrecute în vremea cuceririi romane. Pentru prima oară de la căderea Sarmizegetusei, abia în secolul al XVI-lea, umanistul maghiar Gaspar Haltai menționează existența unui mare oraş dispărut. Pe la 1785, arhivele Transilvaniei pomenesc un anume David Albu, țăran din Chitid, participant la Răscoala lui Horea, Cloşca şi Crişan, despre care se spune că visa diferite locuri din regiune, unde ar fi ascunse comori. Omul moare, luând cu el taina, dar sătenii încep primele incursiuni organizate pentru depistarea locurilor dezvăluite oniric. În 1802, câțiva copii care umblau cu turmele de oi prin păşunile înalte de pe culmea Grădiştei descoperă mai multe monede de aur. Reveniți cu forțe proaspete, dezgroapă circa 400 de monede de aur masiv. Autoritățile maghiare trimit jandarmi pe Valea Grădiştei, iat țăranii suspectați că ar deține bani din aur erau puşi să inhaleze fum de usturoi ars până mărturiseau totul. S-a reuşit astfel confiscarea câtorva sute de monede. În 1948 a vine în Munții Orăştiei Constantin Daicoviciu, fără să descopere însă vreun tezaur. În 1990 începe săpăturile basarabeanul Andrei Vartic, director al unui fantomatic Institut al Civilizației Dacice din Chişinău. Acesta va fi acuzat public de "braconaj arheologic". În 1996, un țăran sărac, cu gospodăria izolată în marginea platoului Luncanilor, a descoperit o căldare plină cu monede din aur, pe care a pus-o la dispoziția autorităților, cerând contravaloarea în bani. Statul român, prin instituțiile sale abilitate, nu a dispus de mijloacele financiare necesare pentru achitarea întregului lot de monede. O altă sursă pomeneşte, pentru acelaşi an, descoperirea lui Ioan Pricajcan - peste 300 de monede din aur şi argint -, pe care le-a vândut Muzeului Național de Istorie, în schimbul unui milion de lei/bucată (în Occident, o monedă era evaluată de casele de licitație la cca. 2500 de dolari). La începutul anului 1997, Interpolul preia de la Poliția maghiară un cetățen român, cu domiciliul în Orăştie, asupra căruia au fost găsite - nedeclarate la vamă - 200 de monede tip *koson* (monedă de 9,8 grame şi 24 de carate, evaluată la 10000 de dolari). Tot în 1997, Guvernul emite Hotărârea nr. 523, prin care instituie paza militarizată a cetăților dacice din Munții Orăştiei, iar Ministerul Lucrărilor Publice şi Amenajării Teritoriului dă publicității un proiect de protejare patrimonială a acelor locuri.

O statistică neoficială număra pentru intervalul 1998-2000 o medie anuală de 4000 de căutători de comori, dotați cu detectoare de metal de ultimă generație, laptopuri, hărți prin satelit, gps-uri. Oamenii vorbesc despre adevărate filiere de căutători - sârbeşti, moldoveneşti, ucaineene, chiar mafia rusă. Zvonurile sunt întreținute de schimbarea rapidă a situației materiale a unor localnici, până mai ieri modeşti. Suntem în fața unei constante mentalitare autohtone care stipulează că cei care s-au îmbogățit, ori au găsit comori, ori au furat.

În 1999 a apărut pe internet, la adresa www.globaldiscovery.com, o pagină care făcea reclamă Sarmizegetusei, ca paradis al căutătorilor de comori şi care conținea o ofertă pentru „expediții arheologice" de două săptămâni vizând descoperirea tezaurului dacic, contra sumei de 3600 de dolari. În acest nou Eldorado mulți şi-au încercat norocul...

Numai că puterea blestemului nu s-a stins, iar duhul comorii nu poate fi îmblânzit. Dacă se întâmplă vreo nenorocire într-o casă, dacă un copil se naşte cu handicap, dacă cineva e muşcat de şarpe, se crede că în familia aceia au fost căutători de comori. Ba chiar, cică atunci când a fost descoperită prima comoară după 1990, câinii şi-au schimbat culoarea, le-a apărut o dungă pe greabăn şi au căpătat „uitătură de lup" [M: Petrescu, „Sfârşitul unei legende: aurul dacilor"].

Odiseea continuă…Brățările dacice activează o serie de motive, precum: furtul (dispariția temporară şi reapariția), expunerea publică în muzee, transportul secret, paza ultramilitarizată, dubiul original-copie etc.

BDD-A5544 © 2007 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:09 UTC)

Autostopista fantomă

Ioana Fruntelată analizează o variantă a legendei autostopistului dispărut, relatată de ziarul „Independent", din 27 august 2001, în registrul stilistic şi funcţional al jurnalismului senzaţional: „Mireasa de la Radovan, năluca şoferilor". Începutul legendei doljene se înscrie în tipic: *Se spune că în urmă cu câţiva zeci de ani, în comuna Radovan a fost nuntă mare*. Protagonişti sunt mirele şi mireasa, frumoşi din cale-afară şi iubindu-se nespus. Chiar în toiul nunţii, mirele este ucis de o bandă de hoţi. De durere, mireasa fuge în pădure şi se spânzură. Sătenii o îngroapă, numai că ea nu-şi găseşte liniştea. Şoferilor care străbat drumul din pădure li se arată, *într-o curbă* şi *învăluită în ceaţă*, o frumoasă mireasă. Cei care răspund semnului autostopistei de ocazie şi o iau în maşină mor într-un accident. Sătenii spun că în nopţile liniştite de vară, din pădure se aud urletele de durere ale miresei care îşi plânge iubitul. Ca să scape de fantoma ei, sătenii au vrut să-i bată un ţăruş în inimă, dar nu i-au mai găsit trupul. Se zice că nu se va opri decât atunci când va găsi un şofer care să-i semene mirelui.

„Autostopistul dispărut" este o temă larg atestată în câmpul legendei contemporane, schema generică a tipului fiind compusă din următoarele secvenţe: 1) o tânără atrăgătoare face autostopul (de regulă noaptea, pe ceaţă sau pe un drum cu sinuozităţi); 2) şoferii singuri, bărbaţi, iau în maşină pasagerul de ocazie; 3) la un moment dat (în curba morţii, la capătul podului, pe buza prăpastiei) pasagerul dispare misterios; 4) şoferul află şocat că persoana pe care a transportat-o era moartă de mai mult timp.

Varianta selectată de Fruntelată pentru analiză suplimentează „prototipul" cu mai multe mărci, esenţiale fiind comportamentul vindicativ al pasagerei, precum şi ritualul - ratat - al neutralizării fantomei. *Elementul cel mai interesant din varianta doljeană este adaptarea temei recurente la tiparele mitico-rituale ale mentalităţii folclorice. Astfel, mireasa apare pe ceaţă, în curba periculoasă ce trece prin pădure, punct nevralgic bine cunoscut al traficului rutier din zonă, dar şi topos arhaic, marcând locaşul consacrat al reprezentărilor mitice feminine cu valenţe erotic-malefice (Fata Pădurii, Ielele). În acelaşi timp, referirea la o încercare neizbutită de a îndeplini un rit apotropaic (înfigerea ţăruşului în inima strigoiului) sporeşte aluviunile mitice ale tratării temei. Motivul tabu-ului („nu trebuie să primeşti mireasa în maşină") provine din fondul epic folcloric străvechi, putând fi interpretat şi ca o variaţie a interdicţiei din basm şi din mit („nu te uita înapoi") ce marchează intersecţia a două planuri cognitive sau ontologice: raţionare/imaginare, viaţă/moarte* [Fruntelată, 2006: CFA, nr. IX-X].

Contextul genetic - real sau doar presupus - plasează evenimentul în sfera *excepţionalului* care violentează normele: ratarea prin accident a matrimoniului (uciderea mirelui şi autosuprimarea miresei) este receptată ca o ruptură ce nu-şi află explicaţia în ordinea firescului. Trecerea bruscă de la dimensiunea erotică la cea thanatică nu poate fi mediată decât de o metalogică de tip legendar, acceptată convenţional şi nu verificată „ştiinţific". Asistăm la o schimbare de roluri: nu mireasa este răpită ca în ceremonialul nupţial, ci ea îi răpeşte, dincolo de hotarele lumii acesteia, pe cei care îi răspund chemării. Dintr-o altă perspectivă, autostopul poate fi substituit cu motivul capcanei/probei, cei care nu dau curs semnalelor fetei-ispită supravieţuind şi transformându-se, în plan discursiv, în martori ai întâlnirii cu supranaturalul. În acest caz, legenda contemporană comunică tematic şi funcţional cu *memorata*, nu numai prin raportul narator-personaj, ci şi prin tehnica argumentativă, ca probatoriu al întâmplării.

Zvonuri cu potenţial narativ

BDD-A5544 © 2007 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:09 UTC)

Multe dintre produsele folclorice contemporane îşi selectează drept personaje indivizi suficient de cunoscuți, astfel încât să nu mai necesite o caracterizare preliminară şi să suporte mai uşor suplimentul de atribute. E cazul sportivilor, al actorilor, al şefilor de stat, adică al personalităților. Se vorbea insistent prin anii '80 despre existența unei pelicule porno autohtone, cu Florin Piersic şi Angela Similea în rolurile principale; nu puțini erau cei care acreditau povestea, pigmentând-o cu amănunte picante, cu detalii de fini observatori. Practic fiecare „martor" compunea propriul scenariu, „acțiunea" filmului reducându-se la stereotipii vechi de când lumea. Astfel de vizionări (noaptea, în locații ce nu puteau fi dezvăluite, cu tovarăşi al căror nume nu era divulgat) întreținea misterul şi confereau un oarecare prestigiu prin accesul la informații tabu.

Legenda care a circulat pe buzele microbiştilor după victoria „Stelei" din finala Cupei Campionilor, din mai 1986, are un indice de narativitate ridicat. Echipa campioană a României este prezentată ca o trupă de gladiatori ai Estului, plecată să cucerească Occidentul. Eroul finalei, portarul Duckadam, este reprezentantul *unicității* (singurul din lume care a parat patru lovituri de la 11 metri consecutive). Urmează primirea triumfală la întoarcerea în patrie (consacrarea) şi răsplătirea: Duckadam este dăruit cu o maşină *nemaivăzută*. Cadoul stârneşte invidia lui Nicu Ceauşescu, odrasla preşedintelui țării, care şi-ar fi dorit maşina. Pentru că nu cade la pace cu proprietarul de drept, Nicu îl răneşte prin împuşcare pe Duckadam, eveniment ce ar explica şi ulterioara dispariție din lotul „Stelei" a *eroului de la Sevilla*.

Mediul microbiştilor se dovedeşte a fi bun conducător narativ, dacă nu şi producător. Declanşatorul discursului justificativ îl constituie nevoia de împăcare cu o realitate dureroasă, traumatizantă chiar. După finala pierdută de Steaua în 1989, în fața lui AC Milan, cu scorul de 4 la 0, s-a lansat ipoteza rejucării meciului. Lipsa de reacție a jucătorilor echipei române a fost pusă pe seama unei substanțe halucinogene strecurate în mâncare, UEFA deschizând o anchetă şi anulând rezultatul confruntării.

Legende-zvon în care sunt implicate personaje din lumea sportului sunt şi cele referitoare la aventura dintre Nadia Comăneci şi Nicu Ceauşescu sau la cuceririle lui Ilie Năstase (care s-ar fi culcat cu peste 2000 de femei). „Copilul teribil al fotbalului românesc", Adrian Mutu, a făcut să curgă multă cerneală tipografică, dar a generat şi o serie de povestiri orale.

O temă frecvent, dar atent, invocată în regimul comunist era trecerea frauduloasă a graniței, pe Dunăre, cu butelii umplute cu azot sau cu plute improvizate; mai târziu, plecarea din țară se făcea în mărfare sau tiruri care străbăteau Europa. Emigranții deveneau, în discursuri legitimatoare, semi-eroi care au păcălit sistemul incapabil să le ofere un trai decent.

Poveştile despre existența unor secte care răpeau copii şi le furau organele deveniseră aproape un mijloc coercitiv de educare, menit să înlocuiască perimatul *bau-bau* care nu mai speria pe nimeni. Accentul cădea pe motivul raptului şi nu pe cel al prelevării de organe. Sensul se schimbă în zilele noastre, iar impactul la receptare sporeşte în relatări despre maşina *neagră*; ce accidentează voluntar un copil, apoi sub pretextul transportării la spital îl răpeşte. Efectul e amplificat prin înlocuirea maşinii cu o salvare care umblă pe străzi lăturalnice, tot cu scopul de a racola victime ale căror organe interne să fie transformate în bani pe piața neagră. Au fost numeroase cazuri mediatizate despre ambulanțe alungate cu pietre de teama maşinii „fantomă".

„Dracul la discotecă" reprezintă, se pare, prima legendă urbană cunoscută peste Ocean. Scenariul aduce cu legenda Sântoaderilor. Cea mai frumoasă fată din club este curtată de tipul „străin"; numai că, atunci când aceasta se apleacă să îşi ia de sub masă obiectul căzut, observă că partenerul ei are copite (la şezătoare, romînca se apleacă să-şi

BDD-A5544 © 2007 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:09 UTC)

ridice fusul şi constată atipicitatea nou-venitului). Tema s-a transformat la noi sub presiunea locului interzis: nu mergeți la discotecă, pentru că oameni iresponsabili te înțeapă cu un ac infestat cu HIV! Nu particularitățile fizice ale personajului trădează aici apartenența la zona maleficului, ci intenția contaminării.

Teama de răspândire a unor epidemii a stat şi la baza zvonurilor cu otrăvirea apei la revoluție (o excelentă reclamă mascată care a crescut vertiginos vânzările la apă minerală); mai aproape de noi, un efect mentalitar - şi comercial - asemănător l-a avut episodul gripa aviară. Tematic, legenda modernă e atât de întinsă încât foarte puține sunt domeniile pe care nu le-a atins. Orientativ, prezentăm câteva dintre tipurile legendelor din antologia profesorului Rolf Wilhelm Brednich de la Universitatea din Gottingen: *Automobil si transport*, *Mâncare şi băutură*, *Medicină şi droguri*, *Superstiție şi supranatural*, *Oameni dispăruți*, *Studenți şi profesori*, *Video şi computer*, *Vânătoare şi pescuit*, *Curiozități* etc., etc.

De orientare futuristă, puternic ancorată în post-modernism, legenda actuală nu e deloc străină de nuclee narative foarte vechi. Orientarea ei tematică deşi pare prospectivă, sondează prezentul şi face dese incursiuni în trecut.

Bibliografie

Barthes, Roland, *Mitologii*, Institutul European, Iaşi, 1997;

Constantinescu, Nicolae, *Legenda contemporană sau urbană* în REF, nr.5-6/1995, Editura Academiei;

Constantinescu, Nicolae, *Implicații teoretice în delimitarea categoriilor narative contemporane*, în "Memoriile Secției de Filologie, Literatură şi Arte", Seria IV, tomul X, 1998, Ed. Academiei, Bucureşti, 1990;

Fruntelată, Ioana Ruxandra, *O variantă din 2001 a legendei autostopistului dispărut*, în „Caiete folclorice Argeş", nr. IX-X, 2006;

Goția, Anca, *Legenda modernă*, în "Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane", Sibiu, II, 1995, Ed. Academiei

Hedeşan, Otilia, *Între mit şi contingent, Sâvuță*, în "Miorița", nr.4-5/1998;

Jolles, Andre, *Formes simples*, Editions du Seuil, 1972;

Petrescu, Marius, *Sfârşitul unei legende: aurul dacilor*, http://www.formula-as.ro/reviste_417.

BDD-A5544 © 2007 Universitatea din Pitești

Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:09 UTC)